

Резнік С.М., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”

Резник С.Н., кандидат педагогических наук, доцент, кафедра педагогики и психологии управления социальными системами, Национальный технический университет „Харьковский политехнический институт”

Reznik S.N., candidate of pedagogical sciences, associate Professor, Department of pedagogy and psychology of management of social systems, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ПЕДАГОГ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

ПЕДАГОГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

TEACHER IN MODERN CONDITIONS OF A TRANSFORMING SOCIETY

У статті проаналізовано особливості професійної діяльності педагога в умовах трансформаційного суспільства. Розглянуто професійно-важливі якості викладача. Визначено основні вимоги до нього, що включають постійне оновлення змісту навчання студентів, розвиток у студентів інформаційних умінь та умінь системного, критичного мислення тощо. Обґрунтовано важливість розвитку педагогічного лідерства.

Ключові слова: педагог, викладач вищої школи, педагогічна діяльність, педагогічне лідерство.

В статье проанализированы особенности профессиональной деятельности педагога в условиях трансформационного общества. Рассмотрены профессионально важные качества преподавателя. Определены основные требования к нему, которые включают постоянное обновление содержания обучения студентов, развитие у студентов информационных умений и умений системного, критического мышления и т.д. Обоснована важность развития педагогического лидерства.

Ключевые слова: педагог, преподаватель высшей школы, педагогическая деятельность, педагогическое лидерство.

The article analyzes the peculiarities of professional activity of a teacher in the conditions of a transforming society. Reviewed professionally important qualities of a teacher, which are divided into groups: professionalism, motivational and strong-willed, communicative, personal qualities. Identify the basic requirements for the teacher, which include: constant updating of the content of teaching students in accordance with scientific and technological progress, the development of students' information competencies and skills system, critical thinking, ability to motivate and interest, to apply an individual approach and contribute to the personal development of the student. Pedagogical leadership combines all the best qualities and necessary requirements to the teacher of the high school, so the development of leadership qualities of the teacher are important ways of its improvement.

Key words: teacher, high school teacher, pedagogical activity, pedagogical leadership.

Важливою *проблемою* педагогічної теорії та практики є відповідність організації, змісту та якості освіти вимогам суспільства. Запит суспільства до рівня освіченості, задоволення ринку праці молодими кваліфікованими кадрами, певного багажу знань для початку кар'єри, різностороннього виховання (духовного, національного, фізичного, патріотичного тощо), розвитку культури та ерудиції має успішно задовольняти система вищої освіти. Кожен час несе свої виклики та ставить свої вимоги. Сьогодні система вищої освіти в Україні стикається з низкою труднощів та проблем: недостатнє фінансування та економічна криза, зміни у нормативно-правовій освітянській сфері, застарілість матеріально-технічної бази, швидкий світовий науково-технічний розвиток, зміна цінностей і пріоритетів молоді та суспільства та багато інших. Наше суспільство зазнало значних змін за роки незалежності України, починаючи з 1991 року: економіко-політичних, правових, культурно-ціннісних, освітянських та наукових. Актуальною задачею лишається забезпечення високої якості сучасної вищої освіти.

Проблемам ефективності сучасної вищої професійної освіти присвячують свої роботи С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, О.Е. Коваленко, Н.Г. Ничкало, О.Г. Романовський, С.О. Сисоевої, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Л.В. Штефан та ін [1-6 та ін]. Постать викладача є центральною серед умов забезпечення якості освіти. У той же час лишається актуальним та недостатньо дослідженим вимоги до викладача вищої школи у зв'язку з сучасними трансформаціями в освіті та суспільстві.

Отже, *метою статті* і є визначення особливостей сучасної професійної діяльності педагога у вищому навчальному закладі.

Деякі вимоги до сучасного викладача можна назвати "вічними", тобто такими, що діють незалежно від місця та часу, у який працює педагог. Ці вимоги поділимо на групи. До професіоналізму викладача можна віднести глибоке знання свого предмету, що відповідають новітнім науковим досягненням, володіння методикою викладання, вміння обирати та застосовувати необхідні методи, форми, засоби навчання, вміння організувати роботу студентів, застосовувати педагогічні підходи, принципи, закономірності, загальна ерудиція тощо. До мотиваційно-вольових якостей можна віднести любов до свого предмету, викладацької діяльності, бажання самовдосконалення, а також зацікавленість у особистісному і професійному розвитку своїх студентів, вміння надихнути, зацікавити студентів у навчанні, стимулювати їх до вивчення предмету та саморозвитку, вимогливість до студентів. Важливими є комунікативні якості педагога - це ораторська майстерність, поставлене мовлення, вміння розуміти особистість студента. Сила слова - могутня сила і педагог має ним володіти блискуче. У викладанні все важливо: гучність, швидкість мовлення, використання пауз, керування увагою слухачів, початок, закінчення всієї лекції або окремої промови тощо. Не менш важливими є й особистісна сфера викладача - володіння такими якостями, як стресостійкість, людяність, відповідальність, доброта, щирість, уважність, морально-етичні якості тощо.

У чому ж можуть полягати вимоги до викладача у зв'язку з особливостями трансформацій сучасного суспільства?

Однією з причин кризи вищої освіти у світі називається відставання змісту освіти від досягнень науково-технічного прогресу. Дійсно, прогрес у цій сфері швидкоплинний, з'являються нові технології, нові відкриття, марна інформація у наш час застаріває за кілька років. Система ж освіти часто достатньо інертна. У цих умовах гнучкість та здатність до швидкого навчання мають демонструвати саме викладачі. Їх вміння знаходити та аналізувати найновішу інформацію - запорука того, щоб і студенти мали можливість оволодіти найактуальнішими знаннями та навичками. На жаль є й деякі об'єктивні труднощі. Матеріально-технічна база ВНЗ також має змінюватись та відповідати науково-технічному прогресу, тобто постійно вдосконалюватись, що вимагає постійних значних витрат. Таких можливостей у українських ВНЗ через недостатнє фінансування немає. Таким чином, викладачі опиняються в складних умовах: розповідати про нові

технології тільки теоретично - недостатньо ефективно, не розповідати - ще гірше, але навчати практично часто просто немає технічної можливості у внз.

В сучасному інформаційному суспільстві змінюються й методи та форми навчання. З одного боку, інформатизація приносить нові можливості: доступність інформації, можливість швидко знайти потрібну інформацію, отримати інформацію з кількох джерел, що дозволяє більш повно та глибоко її осягнути. З іншого боку, встає проблема достовірності інформації, плагіату, розвитку вміння працювати з інформацією. Через велику кількість інформації розвивається поверховість її сприйняття без належного осмислення, критичного аналізу тощо. У таких умовах викладачу потрібно особливу увагу приділяти розвитку у студентів самостійного мислення, вміння аналізувати інформацію, виділяти головне, визначати сутність досліджуваного явища, визначати достовірність інформації. Особливу увагу слід також звернути на розвиток у студентів здатності до системного підходу у навчанні. Тобто інформація має сприйматися не як диференційовані, розрізнені "куски", а як частини цілого, більш загального знання. Це сприятиме не тільки розвитку наукового мислення, але й певній світоглядній позиції студента.

Ще однією важливою вимогою до педагога вищої школи в сучасних умовах є врахування індивідуальних особливостей молоді. Їх цінностей, потреб, уявлень, що змінилися під впливом суспільних процесів в сучасній Україні. Змінюється ставлення до вищої освіти, до професій, до глибини оволодіння навчальним матеріалом, що викладається, до знання як такого. Викладачу потрібно розуміти зміни у свідомості та цінностях студентів для того, щоб бути здатним розмовляти з ним "однією мовою", керувати процесом їх навчання та особистісного розвитку та навчати відповідно до актуальних потреб молоді.

Для того, щоб дослідити ставлення студентів до сучасної освіти та своєї професії було проведено дослідження серед магістрів, що майже закінчили своє навчання у внз - через пів року вони мали отримати диплом за певною спеціальністю. В опитуванні взяли участь студенти шостого курсу факультету Інтегрованих технологій НТУ "ХПІ". Опитування проводилось через написання студентами есе-відповіді на відкрите питання: "Чому ви витратили шість років свого життя на навчання спеціальності... (назва спеціальності студента)? Яким чином отримання диплому допоможе вам у реалізації своєї життєвої цілі?"

Потрібно наголосити, що 93 % відповідей магістрів були позитивними: загалом вони задоволені своїм навчанням у внз і тим, що вирішили отримати вищу освіту. Тільки 7% студентів жалкують про витрачений час на здобуття вищої освіти, розчаровані у своїй спеціальності та написали негативні есе. Більш того, 3,5% з них навіть зараз, після шести років навчання у внз, не можуть сказати, чим би насправді хотіли займатися у житті, тобто професійного самовизначення у них так і не відбулося. Вони прямо пишуть, що їм не подобається та професія, якій вони навчаються зараз, але не знають, якій би професії хотіли навчитися та присвятити свою майбутню діяльність.

Особливо підкреслюють, що їм подобається їх професія 38 % опитаних. Тільки 24 % окремо відзначили, що вони обрали свою спеціальність за призначенням, трохи більше - 31 % написали, що їх вибір був випадковим. 21% опитаних навіть зараз, закінчуючи навчання, зазначають, що їм було важливо поступити до внз на бюджетну форму навчання (тобто безоплатно), 17% вказали на те, що сьогоденне суспільство вимагає від людини вищої освіти, адже до людини, що має її, зовсім інше ставлення, 7% скористались порадою родичів та батьків, обираючи професію.

При цьому з 31% опитаних, що випадково обрали свою професію, більшість - 20,7 % зазначили, що пізніше, у процесі навчання, їх спеціальність їм сподобалась, що неможливо не відмітити як важливий та позитивний факт. Це свідчить й про гарну роботу педагогів, які змогли зацікавити цих студентів, розкрити для них захоплюючий світ конкретної професії. Але й, за щасливим збігом обставин, нахили цих студентів певною мірою відповідали технічним спеціальностям, які вони обрали, адже не можливо

викликати інтерес, не ґрунтуючись на індивідуальних особливостях самих студентів. Звичайно, чудово було б, якби всі, або хоча б переважна більшість абітурієнтів обирали свою професію за здібностями та інтересами. Нажаль, випадковий вибір - не рідкість і у такому випадку робота педагога ускладнюється, адже принаймні на початку студент байдуже ставиться до професії, а, значить, і до оволодіння нею. Тим більше, завдання змінити таке ставлення, розкрити перед студентами всі позитивні та цікаві сторони професії - не легка, але вкрай важлива робота.

Протилежна ж ситуація мало поширена - з 24% опитаних, які свідомо, відповідно до своїх здібностей та інтересів обирали професію, розчарувались у виборі тільки 3%. Отже, сучасні викладачі мають вміння не тільки "підтримувати" та підвищувати інтерес у студентів, які обрали професію усвідомлено, але й працювати та зацікавлювати тих, хто прийшов навчатися певній спеціальності зовсім випадково і часто навіть не розуміє, у чому конкретно будуть полягати функціональні професійні обов'язки такого спеціаліста, що він має вміння робити і які знання та вміння йому будуть корисні.

Частина - 31% опитаних у своїх есе наголосила на професійність та кваліфікованість викладачів НТУ "ХПІ", 34,5% подобається вчитися у ВНЗ. Досить незначна кількість писала про недоліки сучасної вищої освіти, скоріше за все через те, що й саме питання не передбачало такого аналізу. 7% відзначили застарілість матеріально-технічної бази ВНЗ, і майже по 3% написали про такі недоліки: освіта відстає від вимог практики, не досконалий зміст освіти (зокрема, не достатньо уваги приділяється вивченню іноземної мови), не вистачає практики, на сьогодні у суспільстві відбувається знецінення вищої освіти.

Як вже було зазначено, у цьому опитуванні студенти відповідали на відкрите питання і самі обирали аргументи для своєї точки зору. Отже, якщо 24 % обрали професію за призначенням, а 31 % - випадково, то інші 45 % опитуваних нічого не написали стосовно вибору професії. Це ж стосується й інших ключових моментів у відповідях студентів. Але цікавим є те, що відповіді та аргументація своєї точки зору показує, які фактори є значущими для студентів. З цієї точки зору можна відзначити, що позитивні есе студентів, як віддзеркалення позитивних результатів навчання у ВНЗ, найбільшою мірою пов'язані із особистісним зростанням. Тобто у більшості відповідей студентів (58,6 %) було зазначено, що у процесі отримання вищої освіти вони розвинули свої особистісні якості, здобули важливого особистісного досвіду, навчилися вирішувати складні проблеми тощо. Для деяких студентів саме ці здобутки є найбільшим надбанням і вони вважають, що це обов'язково допоможе їм у майбутньому житті, у роботі та досягненні власних цілей. Якщо навіть студентам не подобається їх професія та/або вони не збираються працювати за отриманою спеціальністю - саме особистісний розвиток був тим аргументом, завдяки якому студенти позитивно оцінювали своє навчання у ВНЗ протягом шести років.

Професійна діяльність після закінчення ВНЗ - ще одна грань оцінки результативності вищої освіти. Адже навчання у ВНЗ - це отримання професійної освіти, це здобуття певної кваліфікації, яка має стати початком кар'єри молодого фахівця та допомогти досягти успіху у обраній сфері діяльності. Очікування студентів стосовно свого професійного життя після закінчення особливо цікаві.

Тільки 37,9 % студентів відповіли, що збираються у майбутньому працювати за спеціальністю, 24 % - таких намірів не мають або не вважають це можливим. Як ми бачимо, більшість бажає отримати роботу по професії, якій навчається, але значна кількість (38,1 %) взагалі не стали у есе писати про майбутню роботу, хоча саме це є однією з найбільш важливих цілей отримання спеціальності.

Значна кількість, 41,4 % опитуваних при цьому відзначали важку економічну ситуацію в країні, закриття підприємств, скорочення працівників, кризи у промисловому секторі та в країні в цілому. Майже всі, хто відзначав, що скоріше за все не буде працювати за фахом, пов'язували це рішення саме з економічною ситуацією в Україні. Тільки поодинокі відповіді були про небажання працювати за професією взагалі (не

подобається) - біля 3 %, та про те, що хоча ситуація в країні тяжка і роботу знайти по професії буде вкрай важко, але вони сподіваються на краще, тобто, що зможуть отримати відповідну посаду (10 %). Потрібно зазначити, що вже минув деякий час з моменту опитування і економічна ситуація в країні ще більше погіршилась, а криза в промисловості стала ще більшою. Як вже зазначалось, ми проводили опитування серед майбутніх інженерів, і наразі можливості отримання роботи за фахом стали ще важчими. Особливо шкода студентів, які щиро захоплені інженерною діяльністю, їм подобається техніка, конструювання, вирішенні технічних завдань і вони бажали б реалізувати себе саме в цій сфері. Можна тільки сподіватись, що криза мине і ситуація на ринку праці, зокрема, в інженерній сфері покращиться. Адже не хотілось б ані того, щоб наші інтелектуальні кадри мігрували за кордон, ані того, що випускники не зможуть працювати відповідно до своїх уподобань та справжнього призначення.

Ця ситуація значно шкодить й процесу професійного навчання студентів у ВНЗ. Головне питання студента, який вчиться: "для чого я вчусь?". І відповідь має стосуватись не тільки особистісного розвитку, але й можливості, більш того гарних перспектив отримати певну роботу та побудувати кар'єру. В Україні наразі не вистачає невід'ємної перспективи: професійна освіта - професійна діяльність. І педагог може бути гарним професіоналом, володіти цікавим, актуальним матеріалом, вміти організувати роботу студентів та якісно навчати, але й соціально-економічна ситуація в країні має бути такою, щоб у молоді були гарні перспективи та широкий вибір місць праці. Без цього значущість вищої освіти знецінюється, а якість знижується.

Оцінюючи вимоги до викладача на сучасному етапі розвитку суспільства, треба також наголосити на важливості володіння лідерськими якостями та розвитку лідерського потенціалу. Педагогічний лідер надихає на інтелектуальну працю та саморозвиток своїх студентів. Це не тільки організатор (хоча ці якості також важливі) - це інтелектуал, захоплений своєю працею та гарний викладач. Вчитель з великої літери. В непростих умовах сьогодення, саме педагог-лідер може допомогти студенту "знайти себе", побачити свої нові перспективи, організувати та повести за собою на шляху розвитку та самовдосконалення. Всі вимоги до викладача, описані вище, органічно поєднуються у явищі педагогічного лідерства. Такий педагог - найкращий представник своєї професії, людина до якої тягнуться та з якої беруть приклад студенти.

Таким чином, в сучасних умовах трансформаційного суспільства вимоги до викладача включають володіння найновітнішими досягненнями науки та техніки для вчасного оновлення змісту навчання студентів, розвиток у студентів інформаційних умінь, умінь системного, критичного, самостійного, аналітичного мислення, здатність мотивувати, застосовувати індивідуальний підхід та сприяти особистісному розвитку студента. Педагогічне лідерство органічно поєднує у собі всі найкращі якості та необхідні вимоги до викладача вищої школи, тому розвиток лідерських якостей педагога - важливий шлях його вдосконалення. Подальших досліджень потребує проблема розробки педагогічної технології розвитку лідерських якостей педагога.

Список літератури:

1. Романовський О.Г. Творчість як джерело духовного становлення студентів НТУ «ХПІ» / Романовський О.Г. // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 34-35 (38-39). – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – с.3-11.
2. Гуревич Р.С. Формування інформаційної культури педагога в контексті неперервної освіти / Гуревич Р.С., Коломієць А.М., Коломієць Д.І. // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць. – Ч.1. – 2001. – С. 276-281.
3. Гончаренко С.У. Гуманізація освіти України / Гончаренко С.У. // Кримські педагогічні читання: матеріали Міжнародної наукової конференції 12-17 вересня 2001 року. – Харків: НТУ «ХПІ», 2001. – С. 131-138.

4. Пономарьов О.С. Професійна культура педагога в системі філософії освіти / Пономарьов О.С. // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи: Матер. V міжнар. наук. конф. – Харків: ХНУМГ, 2014. – С. 18-22.
5. Гримблат С.О. Проблемы оптимизации высшего образования (на модели менеджмента и психологии). / Гримблат С.О., Сосин И.К. – Харьков: Факт, 2004. – 720 с.
6. Гузеев В.В. Педагогическая техника в контексте образовательной технологии / Гузеев В.В. – М.: Народное образование, 2001. – 128 с.